

A szociális munka válsága a lakhatási válság szemszögéből

Jelen írás célja, hogy a segítő hivatás szemszögéből reflektáljon a lakhatási válságra, illetve, hogy saját tapasztalatainkon keresztül megjelenítse a szociális munkás hivatás kiüresedését, a terepen dolgozó (jelen lévő), független (nem intézményes keretek között dolgozó) szakember dilemmáit. Célja továbbá a dilemmák felvetésén kívül a figyelemfelhívás, illetve a változtatáshoz vezető lépések, javaslatok felvetése. Írásunkat vitaindítónak szánjuk, a szakma gyakorlati oldaláról reflektálunk a szociális szakmát feszítő dilemmákra.¹

A szociális munka válsága, a szakemberhiány mára evidencia. Maroknyi segítő küzd a terepen többségében eszköztelenül ügyfeleiért, a klasszikus (tanult) szociális munka képviselőiért. Utóbbi évek tapasztalata, azonban, hogy amikor rendkívül nagy mennyiségű pénz érkezik egy adott lokális, stigmatizált területre, mely valóban (mint ahogy sok más terület, problémakör) az intenzív, segítő tevékenységet, igényelné, még akkor sem tudnak feltétlen a leírt szociális munka normák, etikai elvek, partnerség érvényre jutni. A szociális munkás szembesül az eszköztelenséggel, a helyi politikai érdekekkel. A napi rutin a megfelelés, a bürokrácia nehézségei felülírják a folyamatot. A program indikátorainak teljesülése csak látszólag fog egybe esni a segítő célokkal.

A szociális munka számos definícióval, megközelítéssel rendelkezik. A politikai döntéshozók gyakran hivatkoznak rá valamifajta karitatív, könnyen a céljaik szolgálatába állítható képlékeny tevékenységként, holott a képzett szociális munkások tisztában vannak a ténnyel, hogy szakmájuk nem fogalmazható meg az emberi jogok és segítő jelző használata nélkül. A szociális munka számunkra legkedvesebb pár mondatos definíciója Katz Katalintól ered²

„A szociális munka alapja, feladata, értelme a másik iránti felelősségvállalás–ez adja létjogosultságát a szakmai tevékenység kereteit. Eszerint emberként felelősek vagyunk minden más ember jólétéért (miközben ezt nincsen jogunk elvárni tőle), nemcsak elvontan és elméletben, hanem a cselekvés szintjén is.”

¹ Vitaindító, azaz célunk a megoldásorientált beszélgetések, akciók elindításának ösztönzése.

² Katz Katalin: A szociális munka kultúrái Esély 2009/6

A téma kifejtésére két olyan gyakorlati modellt használunk, melyek kimondott célja a lakhatási válság kezelése. Az egyik egy városrehabilitációs projekt, melyben egy bevont civil szervezet terepi szociális munkát vállalt a lokális döntéshozókkal együttműködő konzorciumi partnerként. A civil szervezet négy szociális munkást alkalmaz a programban. A másik a Kontúr Egyesület évek óta tartó hős utcai munkája. Az egyesület önkéntes kollégái elsősorban lakhatási érdekképviselőkről ismertek az utóbbi időben, ezt megelőzően fő tevékenységük gyerekklubok biztosítása volt a szegregátumban. Az egyesület tevékenysége során gyakran kerül kapcsolatba bizonytalan, illetve nem legalizált lakhatási formákban élő családokkal.

Kiindulási pontunk két mára már (joggal) tényként kezelt állítás. **Lakhatási válság van.** Az állítást alátámasztja a Habitat for Humanity Alapítvány Magyarország éves jelentése,³ mely adataiból egyértelmű, hogy mára a középosztály bizonyos szegmensei is komoly kihívással küzdenek, ha lakhatásuk bizonytalanná válik, a mélyszegénységben élő fővárosiak helyzete pedig egyenesen a katasztrófához közelít. Számos megszorítás, változás vezetett odáig, hogy a jelenlegi ellátórendszerből hiányzik a lakásszegénység – majd hajléktalanság prevenciója, illetve az ellátórendszer intézményekben gondolkodik, nem pedig lakhatásban.⁴ Ezekre most nem térünk ki.

A másik állítás, hogy a szociális munkásokat alkalmazó, így részben-egészben szociális területen tevékenykedő, a helyi hatalommal partneri viszonyra törekvő hazai civil szervezetek **a rendszeres támogatás érdekében gyakran kényszerülnek beáldozni a szakma legalapvetőbb elveit, értékeit.** Ezek a szervezetek különböző módokon küzdenek a nepotizmussal és hálózati/kapcsolati tőkével átitatott rendszerrel⁵, a választott módszereik pedig gyakran a szociális munka ellenében hatnak.

A lakhatás tapasztalatunk szerint olyan tényező, amelynek bizonytalansága illetve hiánya alapján teszi lehetetlenné az aktív segítőmunkát, hiszen az ebből adódó mindennapi problémákon nem lehet túljutni ezek kezelése nélkül. A nagyszámú bizonytalan lakhatási helyzet stabilizálására jelenleg nem áll rendelkezésre működő rendszer, nincs hova nyúlni. A segítség szélmalomharccá válik. A lakhatási válság áldozataival dolgozó segítő az esetek

³<https://habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/>

⁴ Missetics, 2017

⁵ Kövér, 2015

túlnyomó többségében nem talál kapaszkodót. Az egyre ritkuló számú, ténylegesen kiadott önkormányzati bérlakásokra hatalmas a túljelentkezés, szintúgy a családok átmeneti otthonaiba, amely lakhatási forma pedig csak átmeneti lehetőséget jelent. A leggyakoribb, hogy az otthonát veszített család valós lehetőségek híján beletörődik az intézmények közötti vándorlás állapotába. Tavalyi adatok szerint Budapesten 15⁶ családok átmeneti otthona van, ezeknek csak kis százaléka tud kiléptetést biztosítani több család számára és jellemzően kisebb létszámú lakcímhez kötött lehetőségekről van szó.

Tapasztalatainkat két fogalom mentén jelenítjük meg, melyek emberséges gyakorlati megvalósítása/kezelése pozitív változást indíthatna el a lakhatási viszonyok javításának terén. Ezek a **városrehabilitáció** és a **dzsentrifikáció**. Mindkét fogalmat gyakorlati példákkal, majd esetekkel illusztráljuk. A dzsentrifikáció egy adott településrész társadalmi és gazdasági folyamatok által generált piaci megújulását jelenti, mely során az adott társadalom magasabb státuszú lakosságra cserélődik ki.⁷ E folyamatok jelenleg a távozni kényszerülők életében lakhatási bizonytalanságot, a velük dolgozó segítők munkájában pedig eszköztelenséget szülnek, holott ez elkerülhető volna⁸. A városrehabilitácót célzó programok (pl. a most több kerületben futó VEKOP 6.2.1-15) kifejezett célja a lakhatási válság mérséklése (lakásépítés, mint programelem), illetve a mélyszegénységben élőkről való jobb gondoskodás megszervezése (szociális munkások bevonása programelem).

Dzsentrifikációs folyamat eredménye a Hős utcai lakótömbök felszámolása, amely folyamatban a Kontúr egyesület aktívan harcol a lakók jogainak érvényesüléséért. Az elhíresült lakótömbök kiürítésére, a lakók elhelyezésére és a bontásra kőbánya önkormányzata 2,1 milliárd vissza nem térítendő támogatást kapott. A felhasználás határidejének lejártá közeledtével sincsenek információk átfogó programról és szociális tervről, mely a bizonytalan helyzetű családokat segítené. A területen heti pár órás jelenléttel a helyi gyermekjóléti központ, illetve egy, a kerületben működő civil szervezet kapott irodát, miután a Kontúr Egyesületet bérleti szerződését felmondták. A civil szervezet azt kommunikálja, hogy komplex prevenciós programot valósít meg a lakók körében.⁹ A valóságban ezt se mi, se a lakók nem tapasztaljuk. E két valamilyen formában jelenlévő

⁶ <http://m.cdn.blog.hu/ut/utcajogasz/file/anyaotthonok.pdf>

⁷ Berényi

⁸ Amennyiben a folyamatot szakmai előkészítéssel, kivitelezéssel és utánkövetéssel valósítják meg.

⁹ A szervezet nem kezdeményezett együttműködést a területen dolgozó civilekkel.

szereplőn kívül az összes eddig aktív civil szervezet munkáját egyre jobban ellehetetlenítik, így vágva el a lakókat a valós segítségtől.

Városrehabilitációs programot valósít meg Újpest önkormányzata számos újpesti partner és egy civil szervezet bevonásával, illetve a gyermekjóléti központtal. A programon belüli soft tevékenységek keretében a bevont civil szervezet szociális munkásai terepmunkát végeznek a kijelölt területen, a gyermekjólét munkatársai pedig rész munkaidőben vesznek részt a program egyes elemeiben. A terület a beadott pályázat 2016-os adatai alapján szegregátum, azonban a Hős utcától sok szempontból különböző, például méretét és kiterjedését tekintve. Nagy arányban találhatóak önkormányzati és vagyonkezelői tulajdonban lévő bérlakások a területen, illetve a lakosok nagy része lakásszegény, a komplex társadalmi problémák megjelenése jellemző.

Gyakorlati példák

Kőbánya

Bea Hős utcai egyedülálló édesanya, akinek az önkormányzat határozatlan idejű szerződését határozottá nyilvánította egy megcsúszása miatt, végül piaci albérletbe kényszerült, amit alig tud fizetni. A Kontúr egyesület lobbizott a szerződés megújításáért, a megfizethető lakhatásáért, de egy áramlopási ügyben való érintettsége miatt elutasították a családot. Az édesanya gyakori és megbízható önkéntese az egyesület gyermekeket célzó programjainak. A civilekkel együttműködő, általában bejelentett munkával rendelkezik, ezek megtartása azonban nagy erőfeszítést igényel a részéről. Miután az albérlete nagyjából lakhatatlanná vált, jeleztünk a gyermekjóléti szolgálat felé és segítségükkel anyaotthonba kértük a család felvételét. A költözést az egyesület oldotta meg. Bea és gyerekeivel azóta már a második anyaotthonban kényszerül lakni, mi pedig folyamatosan segítjük őt, de nagy valószínűséggel munkaviszonya és együttműködése ellenére lehetőségek híján bizonytalan ideig a "vándorló családok" életútját fogja követni. Egyszer tudtuk ajánlani egy civil szervezet lakhatási pályázatán, ahol a kijelölt lakásra végül más jelentkezőt választottak. Az esetben az egyetlen pozitívum, hogy, az intézményes elhelyezésben a Kontúr kapott segítséget, azonban a család helyreállításához nagyon hosszú esetmunka, lobbitevékenység és lehetőségek kellenének.

A Kontúr Egyesület látókörében számos olyan család van, akik jelenleg a hajléktalanság veszélyzónájában élnek, eseteikben azonban mégsem tud a civil és az intézményes segítő hálózat együttműködni. Az érintett családok esetében az őket körülvevő intézmények részéről a tudatos elfordulás jellemző. Kezdő mondatainkra reflektálva megemlítjük, hogy a 2019.11.21-i önkormányzati ülésen a Hős utca kapcsán D. Kovács Róbert polgármester négyszer használta a szociális munka kifejezést.

Újpest

Anna egyedülálló három gyermekes édesanya, újpesten egy leromlott szerkezetű ház egyszobás önkormányzati lakásában élnek, amely pont arra a területre esik, melyet a program alapján bontásra ítélték. A program kötelezi az önkormányzatot, hogy a bontandó területen élő családok számára új, jobb állapotú bérlakást biztosítson 10 éves bérleti szerződéssel. Anna és a legidősebb gyermeke is dolgoznak, előbbi folyamatosan, utóbbi kisebb megszakításokkal. A két kisebb gyermek iskolai hiányzásainak száma elérte azt a mennyiséget, hogy megvonták tőlük a családi pótlékot. Annával a gyermekjóléti központ munkatársa segítő kapcsolatban áll, a program keretein belül pedig egyéni fejlesztési terv készült számára. A korábbi tanév végén mindkét fiatalabb gyerek megbukott valamely tárgyból, a pótvizsgára való felkészítést a projekt vezetői a VEKOP program keretében tervezték biztosítani számukra. Ekkor kezdődött el az a folyamat, amely során a család magánélethez és az édesanya önrendelkezéséhez való jogát rendszeresen megsértették, a hivatásos segítőket pedig különböző politikai szereplők többször is felülbírálták, a terepen dolgozó szociális munkásokat a változtatásokról nem értesítették. Annát kötelezték, hogy a kerületi napközis táborba járassa a gyerekeit az ottani korrepetálásra hivatkozva, amely végül csak az utolsó pár hétben indult el. Ahogy arra is kötelezték volna, hogy kíséresse be őket minden reggel, de ő a munkája miatt nehezen tudta volna megoldani. Ekkor a programban részt vevő gyermekjóléti központ és a bevont civil szervezet munkatársait kényszerítették abba a helyzetbe, hogy reggelente menjenek el a családhoz, keltsék fel őket és kíséressék be a két gyereket a táborba (akkor is, mikor még nem volt korrepetálás) - szakmai ellenérveik és egyet nem értésük ellenére. Mindeközben Anna lakhatásával hozták összefüggésbe a gyerekek napközis táborban való megjelenését/meg-nem jelenését (tehát megfenyegették). A projekt egyes partnerei a szociális szakmai elméleti és gyakorlati tudásanyaguk nélkül rendszeresen hoztak szociális szakmai döntést, a konzorciumi

partnerként bevont szervezetek szociális munkásainak tudását és véleményét figyelmen kívül hagyva. A területért (szociális munkáért) felelős szakmai operatív vezető nem ítélte aggályosnak a történeteket, az etikai kódexre való hivatkozást pedig nevetségesnek állította be. Véleményünk szerint a városrehabilitációs program eddigi ideje alatt nem segítette érdemben se az említett családot, se az érintett területen élő lakókat.

Habár mindkét önkormányzat elkötelezett a lakhatási szegénység csökkentése mellett, ez nem történt meg eddig (eddig azaz két illetve egy év alatt). Legfőképpen pedig (bár a sajtóban előszeretettel hangsúlyozzák), nem történik meg a bevont érintettek szükségleteinek, igényeinek figyelembe vétele, azokat felülírják az adminisztráció és a helyi politikai érdekek, szándékok. Amikor egy adott fejlesztés, közösségi érdek kapcsán intenzív, segítő tevékenységre, szociális munkára hivatkoznak, annak inkább adminisztratív mintsem gyakorlati jelentősége van.

A fent leírt esetek példái annak, hogy a civilek jelzései, együttműködést kezdeményező lépései az állami intézményekkel nem tudnak relevánsak lenni az átpolitizáltság és a túlélés légkörében. Az intézményesített szociális munka gyermekvédelmi fókuszú, gyakran a büntető jellegű szociálpolitika eszköze¹⁰. A gyermeki jogokból kiinduló segítői attitűd egyoldalú értelmezése¹¹ figyelmen kívül hagyja a családot, mint a jogok biztosításának természetes közegét. Az ágazatot sújtó szakemberhiány¹² a szociális munka, mint hivatás elértéktelenedéséhez vezetett, mivel jelenleg végzettség nélkül is könnyű elhelyezkedni a területen. A szociális munka közkeletű definícióiban (wikipédia, nagyobb hirdető felületek) a karitatív vonulat erős és nem jelenik meg kellő hangsúllyal az elméleti és gyakorlati tudás fontossága, az etika, az emberi jogok érvényesüléséhez való ragaszkodás. A szociális munkás az érintettekkel való munkájában eszköztelen, az önkormányzat kezében pedig eszköze a félresiklott programok megvalósításának és a lakhatási válság elmélyítésének. A fennálló rendszer intézkedései ellen kevesen emelik fel a hangjukat, kevesen vállalják nyíltan véleményüket, az ügyfelek érdekei pedig a háttérbe szorulnak.

Véleményünk szerint ideális esetben a különböző szociális szakmai intézményi formák összefogása megvalósíthatná e programok valódi segítő működését. Kevésbé ideális esetben

¹⁰ lásd: Waquant, 2001

¹¹ Bogács – Radoszláv – Lovas – Rácz, 2015

¹² <https://abcug.hu/azt-mondtam-soha-tobbe-nem-leszek-szocialis-munkas-magyarorszagon/>

a szakma az intézményes lehetőségek bővülésére tehetne jelzést, javaslatot, de az alábbi esetekben és általában ez nem történik meg. A hős utcai lakótömbök lebontása számos szociális krízishelyzet kialakulását fogja maga után vonni, bizonyos esetekben kényszerű vidékre költözést, bizonyos esetekben hajléktalanságot. A városrehabilitációs program az érintett területen lakó családok valódi bevonása nélkül a már most is jobb helyzetben élő lakóknak fog kedvezni, a gyermekjóléti központban dolgozó szociális munkások a rendszer hibáiból és az arra adott reakcióikból kifolyólag, a bevont civil szervezet pedig valódi függetlensége miatt nem fognak tudni változást hozni, együttműködést megvalósítani. A gyermekjóléti szolgálatok munkája a hatósági és a bürokratikus megoldások felé halad. Tapasztalataink szerint, az ilyen típusú programok inkább az alávetettséget és a döntéshozóknak való kiszolgáltatottságot erősítik, mintsem a képessé tétel és partnerség¹³ megvalósítása felé haladnak. Továbbá véleményünk szerint deficitesen működő programokban lehetetlen sikeresen működni segítőként.¹⁴

A változáshoz/változtatáshoz szükséges, hogy a szakma szereplői és szervezetei újradefiniálják a szociális munkát, és mind elméletben, mind pedig a gyakorlatban próbáljanak elhatárolódni attól, ami nem az. Szintén szükséges volna az alapvető szakmai elvek deklarálása, mint a függetlenség, illetve a civil (helyi hatalomtól nem függő) szervezetek együttműködő partnerként való értelmezésének elősegítése és a mellettük való kiállás. Az etikai kódex és a szociális munkás eskü tartalma ebben egy lehetséges irány, azonban semelyik dokumentum nem széles körben ismert, a szociálpolitika oldaláról pedig mindkettő könnyen átléphető. Fontos volna, hogy szociális munkát, professzionális segítséget csak szakmai végzettséggel (szociális munkás) lehessen végezni. A kutatás, oktatás és gyakorlat távolságának megszüntetésére a szakmát meghatározó elméleti szakembereknek, oktatóknak lépéseket kellene tenniük. Ebben eszköz lehet az egyetemek oldaláról a szakmát népszerűsítő rendezvények szervezése, könyvek, írásos anyagok, filmek stb. bemutatása és a témák megvitatása széles társadalmi körben. A tudományos élet témái, az újabb kutatások, megállapítások és kísérleti módszerek nem jutnak el a terepen dolgozó szakemberekhez, hanem egy kisebb belső körben keringenek. Tapasztalatunk, hogy a gyakorlatban dolgozó szakemberek egyre inkább egy absztrakt, elvont valaminek gondolják mindezeket, mintsem

¹³ Partnerség érintett és szociális munkás és különböző intézményi formákban dolgozó szociális munkások közt.

¹⁴ Nem állítjuk, hogy nincsenek előremutató, jól publikált programok, viszont kevés van és kellő szakmai támogatás híján, nem hoznak áttörést

segítségnek. Vannak jó példák, jó kutatások, de a problémák kutatásán és modellkísérletek publikálásán túllendülve a szociális munka minden területén a cselekvésre kellene helyezni a hangsúlyt.¹⁵

Fontos volna lépéseket tenni az akadémiai, tudományos közeg és a gyakorlat közötti távolság radikális csökkentésére. Fontos volna újra gondolnunk, hogy a jelenlegi paternalista rendszer ellenében hogyan definiálhatja magát a szakma gyakorlati oldalról. Ahogy fontos volna megkeresnünk, hogy melyek a rendszerben azok a struktúrák és kezdeményezések, ahol van realitása, a képessé tevő, integratív szociális munkának, és milyen módokon. Emellett szükséges volna alkalmazkodni a jelen feltételekhez és megújítani a szociális munka eszköztárát a gyakorlatban is, nem pedig ragaszkodni a megszokotthoz¹⁶ (partneri viszonyokra fókuszálva, vagy a kapcsolati tőkét legalizálva például).

Felhasznált irodalom

Bogács Ernő – Radoszláv Miklós– Lovas János Tibor –Rácz Andrea: A gyermeki jogok védelme és érvényesítése a gyermekjóléti alapellátás és szakellátás területén in http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/gyermek_es_ifjusagvedelmi_tanulmanyok_otodik_kotet.pdf

¹⁵Urbanovszky

¹⁶ Jelenleg elenyésző azon állami normatívából működő szervezetek száma, akik olcsó lakhatási megoldások (pl. albérletek, programok) felkutatását tekintik szolgáltatásnak.

Berényi Eszter: Dzsentrifikáció Budapesten, 2. oldal <http://tgf.elte.hu/upload/cikkek/be2.pdf>

Habitat for Humanity Alapítvány Magyarország 2018. évi lakhatási jelentése:
<https://habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/>

Kövér Ágnes: Demokrácia és civil társadalom, in Civil szemle, 2015 XII. évfolyam 3. szám, 12. oldal

Loic Waquant: A nyomor börtönei, Helikon Kiadó 2001

Katz Katalin: A szociális munka kultúrái Esély/2009/6

Misetics Bálint: Lakáspolitikai és hajléktalanság in Ferge Zsuzsa - Magyar Társadalom és szociálpolitika 1990 - 2015, Osiris Kiadó, 2017

<https://24.hu/belfold/2019/03/10/dizajnerdrog-szegenyseg-ciganysag-konferencia/>,
Urbanovszky Zsuzsanna hozzászólása

<https://abcug.hu/azt-mondtam-soha-tobbe-nem-leszek-szocialis-munkas-magyarorszagon/>